

Православність проповіді

ігумен *Константин (Марченко)*

«... вчити не варто з марносластва, не показавши спочатку (самим) ділом, щоб лікуючи немічні душі, не явитися самому ще більше немічним, ніж ті, хто потребує лікування» (Свт. Петро Дамаскін)¹

«Знаючи все про мене, не погордуй мною і не відвертай лиця Твого від мене, але прости мої провини в цей час. Прощаючи гріхи людські через покаєння, обмий мою тілесну та душевну скверну і всього мене освяти найдосконалішою невидимою силою Твоюю і правцею духовною, щоб я сам, сповіщаючи іншим свободу і подаючи їй вірою досконалою, не став, як раб гріха, недостойний Твого нескананого чоловічюлюбства» (Требник)²

Дві вищенаведені цитати, перша з яких належить священномученику Петру Дамаскіну, а інша взята з молитви, яку священник читає під час звершення Таїнства Хрещення, привели мене до роздумів на тему щодо придатності сучасного пастирства у справі звершення однієї з основних віх священства – проповідництва. І йдеться навіть не про духовну чи моральну досконалість людини, яка звершує своє священниче служіння, хоча це і відіграє визначальну роль у нашій темі, а йтиметься про спроможність чи не спроможність православно проповідувати, не маючи практичного досвіду духовного життя.

Зрештою, хотілося б дати відповідь на запитання: Чи може красномовство софістів бути православною проповіддю? У своїй праці Михайл Тор'єв «3 питань Гомілетики. Критичний зріз» говорив, що саме таке красномовство передувало християнській проповіді, і власне сама християнська проповідь багато чого черпала з них. «Класичне ораторське мистецтво перейшло в християнство. Воно поза сумнівом впливало на відомих проповідників християнської древності»³.

Власне хочеться прослідкувати, чи впливає на ефективність проповіді духовна звитяга того, хто проголошує істину з церковного амвону.

¹ *Сщмч. Петр (Дамаскин)*. Творения. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. – С. 42.

² *Требник*. С. 46-47.

³ *Тарьев Михаил*. По вопросам гомилетики. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1903. – С. 8.

Чи для її успішності цілком достатньо багажу «з профільних» знань. І якщо таки впливає, у чому немає сумніву, то чого слід уникати у своєму повсякденні тому, на кого покладена нелегка ноша доносити до народу Божого істину.

Цінність людини

Запорукою успішної проповіді, а її успішність визначається наслідковою наближеністю людини до Бога, має бути правдиве усвідомлення проповідником величі вінця Божого творіння, себто – людини. Проповідник має спробувати зрозуміти, ким є людина для свого Творця, якою цінною вона є в Його очах. Краще зрозуміти це закликають і отці Церкви. Преподобний Макарій Єгипетський нагадує нам і нині: «Подивись на свою велич, людино!»⁴.

Не усвідомивши згаданої преподобним Макарієм людської величі, ми не зможемо зрозуміти масштаби відповідальності, які можуть стати наслідком нашої вдалої чи провальної проповіді. Не спроста отці Церкви, разом із проповіддю про людське відкуплення, проголошують про велич людини.

«Дивись на всяку людину, як на другого Бога»⁵. Вторуючи словам святого Євагрія, як можна поставитись до того, кому кажеш істину, неважливо чи неухважно? Подібно може статись лише у випадку моральної кризи, а то і явного безвір'я того, хто виголошує слово.

«Ми навіть не можемо осягнути, яким особливим чином Бог влаштував людину. Але ця шана, явлена людині, пояснює нам, у чому полягає сенс людського життя»⁶. Знову ж таки, усвідомлюючи Богом дану шану для людини, ми здолаємо ще один бар'єр на шляху до вдалої проповіді. Йдеться про дилему, про яку можна почути в середовищі священства, про незнання теми власної проповіді. Адже не є секретом, що дуже часто, «готуючись» до казання, сучасні пастирі всього лиш віднаходять гомілії відомих учителів Церкви, а потім просто, не усвідомлюючи настрою автора проповіді, бачення останнім кінцевої мети свого

⁴ Никита (Вутирас), архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов. – Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – С. 126.

⁵ Цит. по: Никита (Вутирас), архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов – Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – С. 127.

⁶ Там само. – С. 124.

казання, невдало глумляться над слухачами, зтягнувши на їхніх шиях зашморг із набору зідеалізованих цитат.

Отже, першочерговим завданням пастиря стає потреба збагнути Божественне призначення людини, її ціну і цінність, Господне провидіння, яке всеціло направлене на повернення людини в обійми Отчі.

«Якщо ти, людино, забула через гріхопадіння, якою честю від Бога ти була зодягнута при створенні, то згадай викуп, відданий Богом за тебе тільки заради того, щоб ти знов була з Богом. Знай ціну собі – ти викуплена безцінною кров'ю Христа»⁷.

Соціальне Євангеліє

«Вони ж постійно перебували в ученні апостолів, і в єднанні та переломленні хліба, і в молитвах. Був же у кожній душі страх; і багато чудес і знамень сталося через апостолів у Єрусалимі. Усі ж віруючі були разом і мали все спільне. І продавали майно і всяку власність, і ділили між усіма, зважаючи на потребу кожного. І щодня однодушно перебували у храмі і, переломлюючи по домах хліб, приймали їжу в радості та простоті серця, хвалячи Бога і перебуваючи в любові у всього народу. Господь же щодня долучав до Церкви тих, хто спасався» (Діян. 2, 42-47).

Згаданий в Діяннях святих апостолів спосіб життя перших християн вже давно осуджений сучасними наслідувачами Христа. Якщо ж і не засуджений, то просто замовчуваний. І питання навіть не в тому, що згадана модель єдиновірна, і що Церква осуджує заможність. Це далеко не так.

«Не потрібно мати якусь річ для того, власне, щоб явити милість; це, скоріше, велика неміч, але і зовсім не маючий нічим допомогти повинен мати милосердя до всіх і цим може допомогти потребуючим, зробившись безпристрасним до життєвих речей, і до людей маючи співчуття»⁸.

⁷ Цит. за: Никита (Вутирас), архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов – Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – С. 125.

⁸ Сщмч. Петр (Дамаскин). Творения. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. – С. 42.

Говорячи про православність проповіді, хочеться особливим чином торкнутися спроби деяких сучасних богословів повернути увагу слухачів у бік приємних для слуху людського розмов про блага світу цього. Догоджаючи слухачам у такий спосіб, ми ставимо проповідь, метою якої є спасіння людини від пристрастей у першу чергу і для Царства Божого, у зону ризику. Не засуджувати чи виправдовувати багатство покликаний проповідник. А наголошувати на складності, з якими зіткнеться людина, маючи багатство чи живучи в бідності. Про це говорив священномученик Петро Дамаскін у вищенаведеній цитаті і святий Максим, кажучи: *«Якщо любимо речі надміру і ставимо їх понад любов до Бога, то нічим не відрізняємось від ідолослужителів, якщо ж ненавидимо їх, як не зовсім добрі, гнівимо Бога»*⁹. Цьому ж навчав і Христос, коли намагався пояснити своїм ученикам смуток багатого юнака: *«Ісус же сказав ученикам Своїм: істинно кажу вам, що тяжко багатому увійти у Царство Небесне»* (Мф. 19, 23).

Говорячи про так зване нині модне соціальне Євангеліє, варто сказати, що воно стало наслідком бажання догодити гріховним страстям людини, а не спробою пояснити суспільству позицію Церкви щодо багатства чи спасти людину від кореня всіх бід – сріблολюбства.

*«Наша смертна природа вимагає собі як можна більше послаблень. Наша ослаблена гріхопадінням сутність з радістю зустрічає будь який відпочинок. Нагода відпочити викликає в нас веселість, і деколи здається, що іншого щастя і не потрібно. А коли ми відчуваємо, що перепробували всі можливі способи відпочити і нічого іншого винайти вже не в силах, цивілізація комфорту заявляє про свої нові можливості. Вона показує нам багато раніше небачених зручностей, щоб наша душа розважалась майже весь час і вже точно не відчувала ніяких тривог. Ми ходимо і дихаємо в атмосфері благополуччя і побутового благоустрою. Тільки б все було легше, безперестанку повторює сучасна людина»*¹⁰.

Розуміючи вищесказане, священник мав би говорити з людьми про цю проблему, ми ж часто маємо справу з протилежним. Проповідник

⁹ Сщмч. Петр (Дамаскин). Творения. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. – С. 90.

¹⁰ Никита (Вутирас), архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – С. 97.

істини стає на бік «цивілізації комфорту». Отже, говорити про православність говореного, на жаль, не доводиться.

Розповідаючи людям про правильне ставлення до матеріальних надбань, священнослужитель не має права оминати своєю увагою небезпек, пов'язаних цим. Тим більше, що пристрасть стяжательства стосується не лише грошового еквіваленту, а фактично будь якого надмірного бажання людини, про що влучно стверджує св. Ісаак, кажучи:

«Не думай, що лише наявність золота або срібла є сріблολюбством, але якщо до чогось прив'язаний помисел. І Господь сказав: "Де скарб ваш, там і серце ваше", або в божественних, або в земних справах і помислах...»¹¹.

Досвідчений пастир говорить не лише про вже явну проблему. Насамперед, уважно пильнуючи своє духовне стадо, він зобов'язаний помічати тенденції, схильності, моменти, коли людина лише повертає свій взір у бік тієї чи іншої біди.

Знаючи про дуже обережне ставлення богомудрих отців до теми людського збагачення, ми не маємо права ставитись до даної проблематики байдуже. Інакше можна буде помітити велику прірву між богослів'ям, скажімо прп. Симеона Нового Богослова, який, взиваючи до сумління слухача, сказав:

«Ці три, – сластолюбство, сріблολюбство і славолюбство, – полонять людину дияволу. І християнин, що віддається плотським страстям, вже не Христовий раб, а раб гріха і диявола; також християнин, полонений сріблολюбством і люблячий гроші, вже не християнин, а ідолопоклонник...»¹²,

і нашим розумінням євангельського ідеалу. Значить, говорити про православність нашого слова буде дуже складно.

Подібна трагедія має місце в християнському середовищі щонайменше за двома банальними причинами. Дуже часто, стаючи на бік «матеріальної успішності», ми просто боїмось, щоб нас незапідозрили у пристрасті сріблολюбства, у бажанні мати не єдине на потребу, а дещо більше від потрібного. Наступною причиною нашого соціаль-

¹¹ Цит. за: Никита (Вутирас), архимандрит. Життя во Христе согласно опыту святых отцов. – Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – С. 55.

¹² Аскетика. Прп. Симеон Новый Богослов. Слова 1-52. – Москва, 1892. – С. 218.

ного «благовіствування» є потреба зібрати навколо себе більше прихильників, отже, краще їм не заперечувати, тим більше, що твоє особисте благополуччя прямо пов'язане з кількістю тих, хто тебе слухає і з тобою погоджується.

Церковність проповіді – авторитети

«Захід, на жаль, створив своїм богослів'ям чимало проблем і Сходу: чимало наших богословів, що навчалися в західних університетах і сприйняли західні ідеї про те, що є Бог, Церква, єпископи і т. п., своїми працями і своєю викладацькою діяльністю перенесли на Схід західний образ думок про Бога»¹³.

Про проблему впливу на проповідь православних служителів різноманітних не православних богословських шкіл на просторах історичної Русі говориться давно. Знаємо з історії, що дуже часто дискусії по дану тему доходили до крайнощів, які потім переростали у великі церковні розколи (як приклад, старообрядці). Часто відомих ієрархів на прямо звинувачували у надто люб'язних відносинах із заходом, і ці звинувачення носили досить серйозний характер (згадати лишень нападки на святителя Петра Могилу).

Наперед маємо визначити для себе, що немає нічого катастрофічного, якщо православний пастир використовує у своїй проповіді цитату якогось західного богослова. Але не менш важливо окреслити пагубність, яку може містити в собі захоплення усім іновірним богослів'ям. Тоді ми матимемо проблему, що православними словами, вирваними цитатами, будуть проповідувати неправославне світосприйняття. І подібних фактів у наш час, більш ніж достатньо. Далі варто підкреслити, що вкрай важливим є бути уважними щодо джерел, з яких ми черпаємо інформацію для духовних настанов православного народу.

а) богословське обґрунтування

Головним джерелом богооткровенного вчення, яке являється основою будь-якої православної проповіді, є Священне Писання. Сам Ісус

¹³ Нектарий (Мулаціотис), архим. Иисус Христос: как любовь и возлюбленный. – Москва: Никея, 2011. – С. 20.

Христос свідчить: «Слова, які говорю Я вам, є дух і життя» (Ін. 6, 63, (пер. з рос. Біблії – автор)). Крім Священного Писання, у Православ'ї існує ще Священне Передання – вчення християнської Православної Церкви, що виражене в творах отців і вчителів Церкви і в «символічних» книгах. Тут ми знаходимо розкриття Священного Писання Священним Переданням, за свідченням ап. Павла: «Хвалю вас, браття, що все моє пам'ятаєте і дотримуєте передання так, як я передав вам» (1 Кор. 11, 2), «отже, браття, стійте і тримайтеся передань, яких ви навчилися чи то словом, чи то посланням нашим» (2 Сол. 2, 15). А те, що тільки в Церкві втримується цілком правильне пояснення Священного Писання, це видно з обіцянки, даної Господом Ісусом Христом Церкві: «Я збудую Церкву Мою і врата пекла не здолають її» (Мф. 16, 18). За словом апостола: «Церква Бога Живого, стовп і утвердження істини» (1 Тим. 3, 15). Православні східні патріархи пишуть:

«Віруємо, що божественне і Священне Писання натхненне Богом; тому ми повинні вірити Йому беззаперечно, і притім не як-небудь за своїм уподобанням, а так, як виясняла і передавала його вселенська Церква. Людина, яка говорить від себе, може погрішати, обманювати і обманюватися, але вселенська Церква не може погрішати» (Послання Східних Патріархів).

Нарешті зразки морального життя, як ще одна база для проповіді, ми знайдемо в самій Церкві, адже Отці Церкви багато подвизалися в чеснотах, очищали себе від пристрастей, ставали храмом Святого Духа і друзями Божими, носили в собі обітування і передчуття вічних благ. Таким чином, Священне Писання, Священне Передання, що міститься зокрема в творах святих отців, і самі життя подвижників благочестя є для православного проповідника підґрунтям і джерелом його проповіді.

Що стосується людського розуму як такого, то значення його полягає в тому, що він здатний оцінити висоту біблійного вчення: спостерігати факти людського життя і на їх підставі покати потребу людей в богооткровенних моральних істинах і згоду цих істин з вищими інтересами людства. Іншими словами, шляхом критики і логічних методів філософського пізнання розум підтверджує, виходячи з людської свідомості і з повсякденного життя те, що у Священному Писанні засвідчується з одкровення. У Священному Писанні схвалюється діяльність розуму в пізнанні релігійно-моральної істини; там людина призивається:

«Досліджувати Писання... все досліджуйте, доброго триматися... не всякому духу вірити, але випробовувати духів, чи від Бога вони... пізнавати, що є воля Бога, блага, угодна і довершена,... зростати в пізнанні та всякому почутті, щоб пізнаючи те, що краще, ви були чисті і не спіткнулися в день Христа» (Ін. 5, 39; 1Сол. 5, 21; 1Ін. 4, 1; Рим. 12, 2; Филип. 1, 9-10).

Величезну помилку допускає той проповідник, який базує свої проповіді на власних умовиводах і на власному розуму. Впалий людський розум, сточений пристрастями, постійно хитається в помислах, думаючи знайти опору в «робочих гіпотезах», які щоденно змінюються, а не в Бозі – правдивому і незмінному – Джерелу всього сущого. Що в такому разі може дати розум? Нічого, крім плоду за родом своїм, такого ж сумнівного, неправильного, оманливого, як і він сам. Такий проповідник не може розуміти Істини, яка може сприйматись лише духовно, являючись плодом довготривалого аскетичного подвигу і живого релігійного досвіду (1 Кор. 2, 14), а тим більше когось навчити чомусь вартісному. Взагалі, будь-яка проповідь можлива тільки в союзі з глибокою православною, на яку вона повинна постійно спиратись, щоби мати право на своє існування, бо немає в усьому світі нічого більш нестабільного і сумнівного, ніж науки, які породжує впалий людський розум. *«Не може дерево погане плоди добрі родити. Хіба збирають виноград з терня або смокви – з будяків?» (Мф. 7, 15, 19)?*

Отже, *«знання душі істинного, міцного, повного повинно шукати тільки в тих, хто живе істинно по-християнськи»¹⁴*. Хто ж, хто не належить до цього числа, захоче знати душу, той нехай звернеться до святих Отців, зокрема до подвижників, і зачерпне з цього джерела проповідницьку мудрість¹⁵.

Для більш глибокого аналізу буде доречно звернутись найперше до історичних паралелей.

б) історичне обґрунтування

Почнемо з Самого Господа нашого Ісуса Христа і Його апостолів. Ісус Христос вчив апостолів для того, щоб вони могли передати Його

¹⁴ Св. Феофан Затворник. Начертание христианского нравоучения. – Т.2. Ч.2. – С. 356

¹⁵ Там само. – С. 357.

вчення наступним поколінням людей. Після Свого воскресіння Ісус Христос поклав на них місію вчительства: *«Отже, йдіть, навчайте всі народи... навчаючи їх зберігати все, що Я заповів вам»* (Мф. 28, 19-20). А вже в наступні віки приємство вчення, яке переходило з покоління в покоління, було невід'ємною частиною будь-якої духовної школи. Приємниками Ісуса Христа стали апостоли і перші покоління християнських «дидакалів»-вчителів, про яких згадується вже в посланнях ап. Павла. Завданням цих дидакалів перш за все було саме навчання вірі оголошених і новоохрещених; разом з пастирями дидакалі займались евангелізацією і катехизацією членів молодих християнських общин. Ще Климент Олександрійський зауважив:

«Не природа, а навчання робить нас благими, подібно тому, як навчання створює лікарів і моряків... Навіть і найважливіші з чеснот можуть бути досягнуті людьми, природа яких протиставиться істині, якщо їх в тому настановляють і якщо ті настанови приймаються... Вкладені в нас іскри добра роздмухуються вихованням; навчання настановляє нас обирати добро і вважати його кращим за зло»¹⁶.

Такий принцип зберігався і в наступні віки християнства – община навчає і виховує нових християн. Фактично таке вчення, яке базується на авторитеті Ісуса Христа, Священного Писання і досвіду Отців, а не вигадування різних нових теорій і було тим, що передавали християни у своїх повчаннях-проповідях. Тобто відповідність певного вчення Церковному Переданню і робило його християнським. Преподобний Іоанн Дамаскін (VIII ст.) визначав Церковне Передання саме як *«межі, які поклали Святі Отці наші»*. Ще раніше святий Афанасій Олександрійський (IV в.) говорив про *«першопочаткове Передання»* і про *«віру Вселенської Церкви, яку передав Господь, проповідували Апостоли, зберегли Отці»*. У цих словах висловлена сутність нашої віри як *«віри апостольської»*, *«віри отцівської»*, *«віри православної»*, віри, що ґрунтується як на Священному Писанні так і на Священному Переданні, яке включає в себе святоотцівські твори як своєї невід'ємної складової частини.

Таким чином, будь-яке повчання в межах Православ'я повинно базуватись на авторитеті Священного Писання і Священного Передання.

¹⁶ Св. Климент Александрійский. Строматы. Кн. 1. гл. 6. – СПб., 2003. – С. 96.

Але тут виникає проблема співвідношення між тотальним копіюванням і наслідуванням святих отців, богословів-попередників та творчою інтерпретацією Православного вчення у відношенні до потреб сьогодення.

в) можливі відхилення («охоронне Православ'я»)

Розглянемо в першу чергу проблему занадто великого акценту на святоотцівську спадщину. У цьому випадку мова йде про таку собі неминучу стилізацію самої проповіді, її наповнення, а, отже, і всього Православ'я під «отцівську старовину». Чому ж ми повинні так робити? Можливо, ми, як християни, повинні бути завжди обернені в минуле, а не жити сьогоднішнім або працювати для майбутнього? Можливо, нашим ідеалом повинен залишатись певний «золотий вік», у якому жили великі Отці Церкви (наприклад, IV ст.) і на який ми всі повинні орієнтуватись? Або, можливо, мова йде про те, що формування нашої богословської і церковної традиції, а, отже, і проповідницької, завершилось у «святоотцівську епоху» і що, відповідно, нічого нового в православному богослів'ї як і в гомілетичному мистецтві і взагалі в житті Православної Церкви вже не повинно відбуватись?

Якщо це саме так, а так думає багато хто, то наше основне завдання – стояти на сторожі того, що залишилось від візантійського спадку чи з часів свт. Петра Могили, суворо оберігаючи Православ'я від недобрих віянь сучасного часу. Деякі так і чинять, лякливо відхрещуючись від викликів сучасності і посилаючись на те, що в час «загальної апостасії» ніяке творче осмислення Передання і не потрібне, оскільки все вже було осмислено і викладено отцями минулих віків. Такі люди всі свої сили витрачають на консервацію того, що вони розуміють під традиційним вченням Православної Церкви та канонами проповідництва. Ці прихильники «охоронного Православ'я», зазвичай, полюбляють посилатись на «вчення святих отців», але в дійсності святоотцівського вчення не знають: окремі думки отців вони наводять для виправдання своїх теорій та ідей, але не вивчають святоотцівське богослів'я у всьому його різноманітті і в його сукупності.

Нема потреби сперечатись з тим, що ми повинні турбуватись про охорону святоотцівського Передання. «Охоронний» момент підкреслений і в наведених вищих словах св. Афанасія: Священне

Передання зберегли для нас отці. Але чи для того вони його зберегли, щоб це багатство, подібно таланту, що був заритий в землю, лежало в нас мертвим вантажем і щоб ми лише зрідка виймали його на світ Божий, щоб переконатись, що від довгого невикористання воно не пошкодилось? Чи для того отцями були написані книги, щоб ми тримали їх на полицях, лише час від часу струшуючи з них пил і лише зрідка звертались до них в пошуках необхідної цитати?

Якщо ми орієнтовані тільки на збереження і консервацію того, що було накопичено нашими отцями до нас, тоді все досить просто і ніякого надзавдання перед нами не стоїть... Якщо ж нам все ж належить пустити талант святоотцівського спадку в хід, тоді перед нами постає насправді грандіозне завдання не тільки із вивчення творів отців, але і з осмислення цих творів у світлі сучасного досвіду, більше того – з осмислення нашого сучасного досвіду у світлі вчення отців. Не тільки вивчати святих отців і посилатись на них у наших проповідях, але і вчитись по-святоотцівськи мислити, по-святоотцівськи жити – ось, у кінцевому рахунку, завдання, яке постає перед нами. Тому що ми не зможемо розуміти отців, якщо не будемо хоча б якоюсь мірою причетні до їхнього досвіду і подвигу.

Завдання це виглядає грандіозним і надихаючим, але разом з тим досить ризикованим. Адже як ні одна людина, яка вирішила пустити свій «талант» в оборот, не застрахована від банкрутства, так ні один богослов чи проповідник, який творчо підходить до справи святоотцівської спадщини, не застрахований від помилок. Занадто велика відстань – часова, культурна, духовна – між отцями і нами, занадто важко подолати ті бар'єри, які постають на нашому шляху, коли ми намагаємось проникнути в дух отців. Але не подолавши ці бар'єри – можливо навіть ціною власних помилок – ми не зможемо виконати місію, яка покладена на нас, членів Православної Церкви, сучасною епохою. А місія ця полягає в тому, щоб не тільки зробити нашу віру справді «отцівською», але і щоб вміти виражати її мовою, доступною людині XXI ст..

Відомий сучасний богослов єп. Діоклійський Калліст (Уер) говорить: *«Православний християнин повинен не просто знати Отців і цитувати їх: він повинен увійти в їх дух і отримати «святоотцівський розум». Він повинен розглядати отців не тільки як спадок минулого, але як живих свідків і сучасників»*. Тим більше таке твердження стосується сучасного проповідника.

Святоотцівські твори не є музейними експонатами, і «отцівська віра» не повинна сприйматись виключно як спадок минулих віків, сповідувати «віру отцівську» – це не тільки вивчати і цитувати святоотцівські твори і не тільки прагнути втілити в життя завіти святих отців, але й вірити в те, що наша епоха є не менш святоотцівською, ніж будь-яка інша. «Золотий вік», який почав Ісус Христос, Апостоли і древні Отці, продовжується в богословській та проповідницькій творчості Отців Церкви нашого часу.

г) можливі відхилення («не-згода Отців»)

Інша крайність – це занадто самонадіяне уповання на свій власний екзегетичний і богословський розум, а разом з тим і на свій особистий проповідницький талант експромту і влучної злободенності. Про ненадійність своїх оцінок і розумувань ми говорили вище, а тут зупинимось на короткій ілюстрації певної колізії, що виникає хоча і не такому грубому, але все таки достатньому упованні на свій власний проповідницький і богословський талант.

Наприклад, може виникнути наступне непорозуміння: якщо два Отці Церкви виражають протилежну думку, то де ж шукати істину? І дехто починає будувати, базуючись на своїх власних здогадках і роздумуваннях, теорії які відкидають одну думку і приймають іншу. Не маючи ні досвіду, ні богословської бази, така людина дозволяє собі вольності в інтерпретації. Можемо сміливо стверджувати, що такий шлях зовсім не підходить православному гомілету. Найчастіше навіть така постановка питання є неприпустимим спрощенням. Істина одна і, як говорив Климент Олександрійський, *«шлях до істини один»*, але в нього *«вливаються різні потоки, з'єднуючись в ріку, яка тече у вічність»*. Одна і та ж істина може бути по-різному виражена різними отцями, у різні епохи, на різних мовах, у різних контекстах. Крім того, в одній і тій ж істині може бути декілька аспектів, і кожен із аспектів можна або загострити, підкреслити, розвинути, або, навпаки, залишити в тіні. Істина багатогранна, діалектична, різновидна. Істиною, наприклад, є теза про те, що таїнства, які відправляються священником, що отримав канонічну хіротонію від архієрея, дійсні і спасительні. Але не менш істинною є і антитеза, згідно з якою моральний вигляд священника повинен відповідати висоті його сану і тим таїнствам, які

він звершує. Між цими двома твердженнями – достатньо широкий простір для пошуку синтезу.

Все, що знаходиться всередині цього простору, входить в consensus patrum; все, що поза ним, є ересю. Донатизм, що виходить за межі «консенсусу», є ересю, а вчення прп. Симеона про «владу в'язати і розрішати», знаходиться всередині цих меж, абсолютно православне, хоча і відрізняється від думок, які були висловлені іншими отцями, що жили в інших історичних контекстах, що писали на інших мовах, що ставили акценти на інших аспектах тієї ж самої істини.

Відповідність тієї чи іншої богословської і гомілетичної думки «згоди отців» є гарантом її православності; невідповідність означає ересь. Таким чином, всередині «згоди отців», якщо це поняття сприймати діалектично, є місце, по-перше, для так званих особистих богословських думок і, по-друге, для різних термінологічних виражень одного і того ж вчення, однієї і тієї ж істини, що фактично і є проповідницькою майстерністю.

д) Середній – царський шлях («неопатристичний синтез»)

«Вивчення богослів'я, – говорив прот. Г. Флоровський, – привело мене вже давно до тієї ідеї, яку я сьогодні називаю «неопатристичним синтезом». Це повинно бути не просто зібрання висловів і тверджень Отців. Це повинен бути саме синтез, творча переоцінка прозрінь, які були послані святим людям древності. Цей синтез повинен бути патристичним, вірним духу і спогляданню Отців, ad mentem Patrum. Разом з тим він повинен бути і неопатристичним, оскільки адресується новому віку, з характерними для нього проблемами і питаннями».

Перш за все вивчення Отців – особливо Отців Східної Церкви – дає нам можливість зрозуміти традицію, до якої ми належимо, увійти у володіння скарбницею православного Передання.

Багато хто в наші дні віддає перевагу «переданням старців», ніж тисячолітньому Переданню Церкви, живуть різного роду міфологемами, які були створені навколоцерковним або псевдо-церковним середовищем. Подолання цієї ситуації можливе лише в тому випадку, якщо буде подоланий «розрив між богослів'ям і життям», якщо буде

відновлений живий зв'язок між святоотцівським вченням, особистою церковною практикою проповідника і його проповідницьким словом. Наш церковний досвід, а, отже, і проповідь, не базується на святоотцівському вченні – і в цьому корінь багатьох проблем сучасного церковного буття і сучасної проповіді.

Наріжним каменем Передання є не що інше, як особистий містичний досвід християнина; Передання не може бути насправді православним, якщо в його основі не лежить досвід зустрічі людини з Богом; і ті, хто намагається протиставити формальну і раціоналістичну «традицію» церковної більшості натхненному «містицизму» окремих ентузіастів, впадають в оману, не розуміючи самої суті Передання. Істинний містик не той, хто ставить свій особистий досвід вище Церковного Передання, але той, чий досвід знаходиться у згоді з досвідом Церкви.

Знання Отців допомагає православному проповіднику серед великої кількості сучасних філософських і світоглядних течій не збитись з правильного шляху, не захопитись вченнями... чужими (*Євр. 13, 9*). Воно допомагає проповіднику пізнати себе, правильно побудувати свої взаємовідносини з Богом, налагодити духовне життя, а, як наслідок, правильно навчити свою паству. На відміну від рецептів, які пропонуються такими вченнями, як наприклад, психоаналіз, святоотцівські поради дихають здоровим духом, адже походять з правильного розуміння людської психіки, з розуміння необхідності боротьби з гріховними нахилами і здобуття навичку до чеснот. Святоотцівські поради набагато універсальніші, ніж основні постулати фрейдизму чи інших новомодних течій, віань протестантизму, які починають просочуватись у православну проповідь, а що найгірше в життя сучасного православного християнина.

Священне Писання, Священне Церковне Передання, твори Отців Церкви ніколи не втрачають актуальності, тому що в них розглядаються питання, від відповіді на які залежить теперішнє і майбутнє людства. Зараз модно говорити про те, що ми живемо в «пост християнську» епоху, про те, що інтерес до традиційного християнства слабне в молоді і що в християнства немає майбутнього. Пророкують поступове зникнення християнства з релігійної карти світу протягом третього тисячоліття. Ми бачимо на прикладі власної країни, що християнська віра абсолютно не є реліктом минулого, що тисячі і міль-

йони людей, у тому числі молодих, вертаються до «віри отцівської» і посилають нам, православним проповідникам, глибокий ціннісний запит. Хотілось би надіятись, що нова весна християнства ще попереду. Хотілось би вірити, що ХХІ ст.. стане століттям подолання наших внутрішніх проблем і відродженням тієї «віри Вселенської Церкви», яку «передав Господь, проповідували Апостоли, берегли Отці».

Священослужитель – від містики до практики

«І сталося третього дня, коли ранок настав, – і знялися громи та блискавки, і густа хмара над горою та сильний голос сурми! І затремтів увесь народ, що був у таборі... І вивів Мойсей народ із табору назустріч Богові, і стали вони під горою. А гора Синай – уся вона димувала через те, що Господь зійшов на неї в огні! І піднявся дим її, немов дим вапнярки, і сильно затремтіла вся гора... І розлігся голос сурми, і він сильно все могутнів: Мойсей говорить, а Бог відповідає йому голосно... І зійшов Господь на гору Синай, на верхів'я гори. І покликав Господь Мойсея на верхів'я гори. І вийшов Мойсей. І промовив Господь до Мойсея: «Зійди, остережи народ, щоб не рвався до Господа, щоб побачити, бо багато з нього загине. А також священники, що будуть підходити до Господа, нехай перше освятяться, щоб Господь їх не повбивав»... І зійшов Мойсей до народу, і сказав їм це все» (Вих. 19, 16-25).

Ті, хто розуміє, про що мова, їм буде соромно це визнати, а ті хто, по легковажності своїй, не задумується над прочитаним уривком, навіть не зрозуміють, про що йдеться. Вся справа в тім, що нам явно бракує церковності, а точніше містичного переживання своєї релігійності, коли ми стоїмо не перед тумбочкою 1 м. на 1 м, а перед святим престолом, нам бракує містицизму, коли ми молимося; коли даємо людині священниче благословіння; коли дивимось на ікону; коли вдягаємо підрясник чи ризи. Якби нас запитали, чи віриш, що ти священник, усі б відповіли ствердно «ТАК», але якби нас запитали, як ти це переживаєш внутрішньо, багато хто не мав би що відповісти...

Ми живемо всупереч своєму покликанню, тому багато свого часу тратимо не на занурення з головою в суть свого служіння, не на схо-

дження «на верхів'я гори» для спілкування з Богом, а на виправдання, чому ми не можемо жити посвяченим життям у тому, чому нібито «присвятили» все своє життя.

«І ось, Владико, раб Твій перед Тобою нерадивий у всьому і безголовий, подібний мерцю...», – повчає нас священномученик Петро Дамаскін¹⁷. Від того й нікими стоїмо на амвоні церковному. Скажіть, чи міг Мойсей, який сам про себе говорив: «Хто я, що піду до фараона, і що виведу з Єгипту синів Ізраїлевих?... Таж вони не повірять мені, і не послухають голосу мого... О Господи, – я не промовець ні від учора, ні від позавчора, ані відтоді, коли Ти говорив був до свого раба...» (Вихід 3, 11-4, 1-10), чи міг він НЕ ГОВОРИТИ? Звичайно, що не міг. Так як говорив людям те, що бачив, що чув від Бога, що переживав усім своїм єством. Власне ця теза дає відповідь на цілий ряд неприємних для нас запитань. Не можливо, щоб Христос виявився неправдомовцем, коли говорив: «хто питиме воду, що Я йому дам, прагнути не буде повік, бо вода, що Я йому дам, стане в нім джерелом...» (Ін. 4, 14). Що сталося з нашими джерелами? І чи куштуємо ми самі ту воду, що ВІН нам дає, задля того, аби подати її іншим? Ці питання, якщо їх щиро пропустити через власне сумління, автоматично стають відповідями.

Список джерел і літератури:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. Св. Климент Александрийский. Строматы. Т. 1 (Книги 1-3). – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2003. – 544 с.
3. Сщмч. Петр Дамаскин. Творения. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. – 283 с.
4. Св. Феофан Затворник. Начертание христианского нравоучения. – М., 1994. – 688 с.
5. Аскетика: в 3-х томах. – Т. 2. Прп. Симеон Новый Богослов. Слова 1-52 / В переводе на русский язык с новогреческого епископа Феофана. – М., 2011. – 1213 с.
6. Никита (Вутирас), архимандрит. Жизнь во Христе согласно опыту святых отцов. – Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2008. – 190 с.
7. Нектарий (Мулациотис), архим. Иисус Христос: как любовь и возлюбленный. – М.: Никея, 2011. – 231 с.
8. Михаил Тарьев. По вопросам гомилетики. Критические очерки. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1903. – 187 с.

¹⁷ Сщмч. Петр (Дамаскин). Творения. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. – С. 87.